
FARKLILIK, FEMİNİZM VE DEMOKRASİ

Nezahat ALTUNTAŞ*

GİRİŞ

Demokrasi en ideal yönetim şekli olarak meşruiyetini uzun yıllar önce ilan etmiş ve popülaritesinden hiç bir şey kaybetmeden etkinliğini günümüze kadar sürdürmüştür. Demokrasi bağlamında güncel tartışma, demokrasinin yeni koşullara göre yeniden yorumlanması ve derinleştirilmesidir. Goballeşme ile birlikte genişleyen dünyada önem kazanan grupların/kolektivitelerin farklılıklarını koruyarak demokrasi içindeki yeri yeniden inşa edilmektedir. Birey ve millet arasında gittikçe önemi artan gruplar (etnik, ırk, cinsiyet, dil, din vb.) siyasal etkinliklerini arttırarak demokrasi tartışmalarını alevlendirmiştir.

Kadınlar, dünya nüfusunun yarısını oluşturan oldukça geniş bir grup olarak, yakın zamana kadar hak ettiği dikkati çekmese de artık günümüzde siyasal bir hareket olarak global düzeyde en etkin gruplardan birini oluşturmaktadır. Kadınların bütün toplumlarda yaşadığı en önemli siyasal gerçeklik, siyasal olarak ciddi anlamda sorunlarla karşılaştıklarıdır. Kadınlar varolan siyasal iktidarda yer alamamakta ve yaşamlarına yön verecek kararların alınmasında denetimi ellerinde tutamamaktadır (Danovan, 2005: 325). Özellikle her

* Dr., Öğretim Görevlisi, Hacettepe Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü.

şeyin siyasallaştığı ve global düzeyde yaşandığı günümüzde, siyasal arenada etkili olamamak önemli bir dezavantajdır. Bu nedenle feminizm, "kişisel olan politiktir" iddiasından, yani her şeyin politik olduğu noktasından hareketle, siyasal alanda etkinliğini arttırmaktadır. Çünkü "agency" varsayımı yani vatandaşların kendi amaçlarını tanımlama ve bu yönde hareket etme özgürlük ve yeteneği, bütün yaygın anayasa teorilerinde temeldir (Higgins, 1997: 1664) ve vazgeçilmez bir haktır. Ancak günümüzde yalnız bireyler değil kolektiviteler de söz konusu varsayımın önemli aktörlerini oluşturmakta ve kadınlar bu kolektiviteler arasında gittikçe önemini arttırmaktadır.

Diğer taraftan, siyasal olan, sosyal ve ekonomik olanın bir yansıması olduğundan kadının siyasal konumu, onun sosyal ve ekonomik konumuna bağlıdır. Kadınlar uzun mücadeleler sonunda oy hakkını hatta siyasal lider olma hakkını kazanmalarına karşın, sosyal ve ekonomik alandaki sorunlar nedeniyle, bu kazanımlar şekil şartı olarak kalmış, gerçekte kadınların hem birey hem de grup olarak statüleri şüpheli ve muğlak kalmaya devam etmiştir (Phillips, 1995: 51). Global süreçlerin yaşandığı günümüzde, kadınların gerçek anlamda siyasal etkinlik kazanabilmesi ve böylece yaşadığı sosyal ve ekonomik sorunları ortadan kaldıran geniş ölçekli bir yapısal reform gerçekleştirebilmesi için, farklılık temelinde çeşitli mikro politikaların dayanışma içinde ve birbiri ile iletişim halinde bulunduğu bir demokrasi anlayışı gerekmektedir. Böylece kadınlar, diğer gruplar gibi, kendi mikro politikalarını oluşturarak diğer grupların mikro politikalarıyla iletişim ve dayanışma halinde kendilerini siyasal olarak gerçekleştirebileceklerdir. Böyle bir demokrasi anlayışının gerçekleştirilebilmesi öncelikle demokrasinin farklılık temelinde kadın merkezli bir eleştirisinin yapılarak yeniden yorumlanması ve yaygınlaştırılmasıyla mümkün görünmektedir.

I-DEMOKRASİ VE FEMİNİZM

"1940'lara gelinceye kadar demokrasinin ne olduğu biliniyordu ancak o tarihten beri hepimiz ondan hoşlandığımızı belirtiyoruz ancak artık ne biliyor ne anlıyor ne de üzerinde anlaşıyoruz." (Sartori, 1993: 7). Sartori'nin de ima ettiği gibi, demokrasinin çok farklı tanımlarıyla karşılaşılmaktadır. Örneğin Mayo (1964: 60), demokrasiyi yöneticilerin halk tarafından kontrolü, Dahl (1993: 136) ise, kurumlar bütünü olarak tanımlar. Son zamanlarda en çok karşılaşılan demokrasi tanımlarında ise farklı vurgu noktaları dikkat çeker: serbest piyasa ve çok partili seçimlerin birleşimi; güçlü bir öz yönetim (self-rule) duygusu ya da

vatandaşların yaşam koşullarını kolektif olarak belirleyen karar ve tartışmalara katılımı; farklılıklar karşısında bir iletişim süreci gibi (Fraser, 1997: 98). Gerçekten de siyasal literatüre bakıldığında farklı dönemlerde demokrasinin farklı özellikleri ön plana çıkartılmış ya da varolan özelliklerin yeni bir yorumu yapılmıştır. Günümüz dünyasında da, demokrasinin güncel koşullara göre yeniden tartışılması gereği dikkat çekmektedir. Çünkü modern demokratik gelenekte kamusal ve özel alan keskin bir şekilde birbirinden ayrılmış ve siyaset belirgin bir şekilde kamusal alanla ilgili olmuştur (Mann, 1997: 234). Başlangıçtan itibaren demokrasi tartışmalarında, toplumsal cinsiyeti olmayan, soyut yurttaşlığa dayalı kuram hakim olmuş ancak bu kuram pratikte erkeği merkeze koymak şeklinde işlemiştir. Gerek birey gerekse millet tanımı içinde kadın, siyasal bir aktör olarak etkinlik kazanamamıştır. Günümüzde demokrasinin tartışılması gereken boyutlarından birini de grup/kolektiviteler arasında önemi gittikçe artan feminist çerçeve oluşturmaktadır. Günümüzün demokratik toplumu, yarışan bireysel çıkarların ve hakların önemini koruduğu, çeşitli grup/kolektivitelerin farklılık temelinde etkinlik kazandığı ve global boyutun da dahil olduğu daha yaygın bir siyasal alana ihtiyaç duymaktadır. Söz konusu siyasal alanda, kadınların eşitlik temelinde birey, farklılık temelinde grup/kolektivite ve global boyutta kitlelere eklemlenmesini sağlayacak bir demokrasi anlayışı ihtiyaç olarak karşımıza çıkmaktadır.

Kadın haklarını temel alan bir kuram olarak feminizm ile demokrasi arasındaki kesişimde ilk bakışta iki önemli nokta öne çıkmaktadır (Phillips, 1995: 16):

- 1- Toplumsal cinsiyeti ve bu yöndeki eşitsizliği tanıyarak ve siyasal alanda orantılılık sağlayacak yeni bir temsil sistemi geliştirmek ve katılımı sağlamak,
- 2- Kamusal ve özel alan arasındaki ilişkiyi, özel alana hapsolan kadınları temel alarak yeniden şekillendirmek.

A-Feminizm, Temsil ve Katılım

Feminist mücadele, siyasetin formel ve kurumlaştırılmış sınırlı alanından (Casteneda, 1994: 185) daha geniş ve daha açık bir siyasal yapıya ulaşmak isteyen önemli bir siyasal hareket olarak ortaya çıkmaktadır. Demokrasi kavramının ve araçlarının bu bağlamda yeniden şekillenmesi bir ihtiyaç olarak ortaya çıkmaktadır.

Kadınların demokratik kurum ve süreçlerden dışlanması söylemi feministler için merkezi bir eleştiri noktasıdır. Bu nedenle başlangıçta

feminist hareketin en öncelikli amacı, varolan siyasal süreçlere giriş olmuştur. Ancak demokratik teoride uzun süre çoğunluk anlayışı hakim olduğundan kadınların siyasal süreçlere girişi zor olmuştur. Kadınların, siyahların ya da diğer azınlıkların gelecekte bir gün meclislerde çoğunluğu temsil etmesi çok zor bir olasılık olarak görünmektedir. Bu noktada daha demokratik bir seçim sistemi önem kazanmaktadır. Orantılı temsil sistemi, basit çoğunluk (kazanan hepsini alır) sisteminden daha adaletli bir yol olarak hararetle bir şekilde önerilmiştir. Bu seçim sistemi, daha çok sayıda seçmeni sisteme dahil etmekte, daha da önemlisi kadın ve azınlıkların sisteme dahil olma şansını arttırmaktadır. Buna göre, orantılı temsil sisteminde, partiler aldıkları oy oranı kadar mecliste sandalye sahibi olur ve seçim sistemi daha yakın işbirliği içinde bir yönetimi mümkün kılar. Basit çoğunluk yöntemi ise, bir çok anlaşmazlığı sınırlar, eşitsizlikleri artırır, yönetimi etkilemede eşit fırsat vermez (Schwarzenbach, 2005: 249).

Kadınların demokratik kurum ve süreçlerden dışlanması söyleminde katılımın artırılması ve adaletli bir temsilin sağlanması temel amaç olmasına karşın temsil sistemi genel olarak bireysel katılımı temel aldığından kadınlar için etkili olamamaktadır. Bu nedenle orantılı temsil sistemi kadınların temsili anlamında sorunu çözüyor gibi görünse de bu yanıltıcıdır. Çünkü temsil sistemi, liberalizmin birey merkezli felsefesinin bir ürünü olarak özellikle gruplar arası eşitlikten çok bireysel eşitlik ilkesinin geçerli olduğu yerlerde sonuç verir (Phillips, 1995: 10). Bu nedenle temsili yönetimin mantığı kadınların aleyhine işler.

Bu noktada, üç bağlam yani birey, grup ve toplum arasındaki gerilim ve demokratik süreçte feminizmin bu bağlamlardan hangisini temel alması gerektiği sorusu akla gelmektedir. Kadınlar demokrasi sürecinde kendi çıkarlarını birey olarak mı, cinsiyet grubu olarak mı savunmalı? yoksa genel kamu çıkarlarını mı temel almalıdır? Liberal teorisyenlerin temel çabaları birey ve devlet arasındaki ilişkileri belirleme noktasında yoğunlaşmak olmuştur (Phillips, 1995: 19). Feminist söylemde hakim olan anlayış ise doğal olarak kadınların kadın olarak, yani farklılıklarını ve bu farklılıklardan kaynaklanan hak ve çıkarlarını bir cinsiyet grubu olarak savunmaktır. Ancak bu da çözüm olarak yeterli görünmemektedir. Çünkü kadınlar türdeş bir yapı sergilemez, farklı ırk, din, dil, etnik grup gibi alt kategorilere dahildir ve söz konusu kategorilerin her biri günümüzde önemli bir siyasal hareket olarak yükselmektedir. Bu durum, demokrasi ve feminizm arasındaki ilişkileri oldukça karmaşıktır. Ancak feminist bağlamda

güncel olan, yalnız kadınların ne istediğini bilmeleri değil sesini duyurmak ve sosyal, siyasal, ekonomik bağlamlarda bir cinsiyet grubu olarak katılımlarının arttırılmasını sağlamaktır. Bu nedenle çağdaş kadın hareketi, kitlenin içinden yükselen bir eylemlilik politikası, radikal politika eleştirisi ve kolektif kararlara bağlılığıyla, neredeyse bir katılımcı demokrasi deneyi olmuştur (Phillips, 1995: 59). Feministler çoğunlukla tartışma, konuşma, aktif katılıma hayati bir önem vermiştir.

Globalleşme, pazar merkezli ve daha katılımcı demokrasi modelleri arasındaki rekabeti değiştirmiştir (Keating, 2003: 417). Temsili demokrasi ve katılımcı demokrasi arasındaki en önemli fark, katılımcı demokrasinin kamusal alan ile özel alan arasındaki ayırımı karşı çıkararak işyeri demokrasisinin önemini vurgulamasıdır. Katılımcı demokrasi, anonim olan oy verme karşısına, daha dolaysız katılımı ifade eden toplantıyı koymuştur. Ancak feministler, katılımcı demokrasinin işyerinde katılıma verdiği önemi, erkeğe ayrıcalık vermeye devam etmesi anlamında eleştirmiştir. Çünkü kadınlar, iş, çocuklar ve ev arasında bölünmekte ve hayatlarında toplantılara katılma anlamında fazla zaman kalmamaktadır. Ayrıca işyerindeki katılım düzeyinin artması dışarıdaki katılımın artmasında sınırlı etkiye sahiptir (Phillips, 1995: 57-63). Böylece katılımcı demokrasinin yakın zamana kadar kabul edilen anlamıyla kadınların sosyal, siyasal ve ekonomik alanda karşı karşıya kaldığı eşitsizlikleri giderme bağlamında yeterli olmadığı görülmektedir.

Diğer taraftan bireyler sosyal olarak inşa edilir. Sosyal koşullar yalnız bireylerin amaçlarına ulaşma vizyonuna sınır koymaz aynı zamanda bu vizyonun içeriğini de tanımlar (Higgins, 1997: 1665). Örneğin, kadınlar siyaseti yabancı bir mesele olarak görmek üzere toplumsallaştırılmışlardır (Phillips, 1995: 106). Feminizmin kurucu isimlerinden M. Wollstonecraft'ın belirttiği gibi, kadının köle kalmasının nedeni, kadının temel görevinin erkeklere hizmet etmek olduğunu öğreten toplumsallaşma sürecidir (Aktaran Danovan, 2005: 28). Bu nedenle, kadının yükselişi için temelde toplumsal düzeyde yenilikler gereklidir. Çünkü kadınların içinde sosyalleştiği toplumun örüntüleri, kadınlar için hakların elde edilebilmesinde sınırlayıcı bir etkiye sahiptir. Bu nedenle feministler, yalnızca yasal hakların elde edilmesi mücadelesi değil, toplumsal düzeyde köklü dönüşümler gerçekleştirme amacıyla olmuşturlardır. Eğer kadın ve erkeğin farklılıkları genlerden gelmiyorsa, bu durumda kadına ve erkeğe atfedilen özellikler değişebilir (Danovan, 2005: 124). Bu bağlamda demokrasi toplumsal düzeyde yerleştirilmeli,

her toplumsal etkinliğe ve alana nüfuz etmesi gereken bir demokrasi anlayışı geliştirilmelidir (Phillips, 1995: 152). Böylece aile alanını yani ev içini demokratikleştirerek, demokratik bir toplumun temellerini atmak gerekmektedir. Bu noktada, kamusal alan ve özel alan ayırımı, feminist bağlamda tartışılması gereken önemli bir konu olarak öne çıkmaktadır.

B-Kamusal Alan – Özel Alan Ayırımı

Aristo'ya göre, sosyal gerçekliğin iki alanı vardır. Bunlardan birincisi evhalkı (household) yani ihtiyaç-zorunluluk alanıdır. Site devletlerinde ihtiyacın kontrolü temelinde yalnız erkeklerin vatandaş olarak özgürlüğe ulaşmalarına izin verilmiştir. İhtiyaç olduğu için kölelere sahip olunduğu gibi kadın da, en azından ihtiyaç alanına hapsedilme anlamında köleleştirilmiştir. Böylece polis düşüncesi Arendt'ın belirttiği gibi ataerkilliğe dayanırdı ve demokrasi hane kapısında son bulurdu (Cornell, 1997: 213). İhtiyaç alanı karşısında ise, site devletini ilgilendiren siyasal kararların alındığı özgürlük alanı vardı. Arendt, siyasal özgürlük alanı ve ihtiyaç alanının birbirinden ayrılmasının çok önemli olduğunu savunur. Buna göre, özgürlük alanının kirletilmemesi için özel alanın fethedilmesi gerekir (Phillips, 1995: 29; Cornell, 1997: 214).

Böylece kadınlar, ihtiyaç ve özgürlük alanı arasında yaratılan keskin ayırım ile siyaset dışında tutulmuşlardır (Phillips, 1995: 12). Aristoteles, kadınların doğası gereği özel alanın düşük erdemlerine uygun olduğunu, kamusal alana uygun olmadığını savunmuştur. Çünkü siyasal aktiviteler kadının temsil ettiği duygusal ve sezgisel değerleri taşımaz (Higgins, 1997: 1672). Kadın ve erkek arasındaki ayırım, ihtiyaç ve özgürlük alanları arasındaki ayırma benzer. Erkeklerin kadın karşısında varlık bulması gibi, özgürlük alanı da ihtiyaç alanının devalüe edilmesini gerektirir (Cornell, 1997: 217). Platon ise kadınların siyasal role sahip olabileceğini kabul eder ancak bunun için yuvalarından, cinsel ve ailevi bağlantılarından vazgeçmeleri gerektiğini savunur (Phillips, 1995: 44).

Böylece özel alan , bazen ev-aile alanına referans verir. Bu durumda kamu, pazar ve devlet alanını ifade eder. Başka bir bağlamda özel alan, devlet dışındaki diğer bütün alanları ifade eder, kamu ise yönetsel eylemler alanına atıfta bulunur. Kamu/özel alan dikotomisinin kadın bağlamında temel eleştirisi, kadınların kamusal alanın dışında tutulması ve kadınlar için uygun alanın ev ve aileyi kapsayan özel alanla sınırlı olduğu anlayışıdır. Buna göre, erkeklerin kadınların bedenine ve

emeğine sahip olmasının organize edilmesi ve garantilenmesi için siyasal teoride, cinsiyet sözleşmesi (sexual contract) ile özel ve kamusal alan ayırımı yapılmıştır (Keating, 2003: 423). Sözleşmecî teörinin önde gelen isimlerinden T. Hobbes ve J. Locke düşüncesinde bireyler, mülkiyet sahibi adamlardı ve hükümet onların çıkarlarına hizmet etmek üzere yaratılmıştı. Zamanla oy hakkı bütün erkeklere yaygınlaştırılmıştır. Ancak kadınlar hep dışarıda kalmıştır. Çünkü kadınların çıkarlarını koruyacak babaları ve kocaları vardır. Özellikle Locke'da hükümetin iktidarının sınırlanması anlayışı olduğundan özel alanın devletin müdahalesinden korunması düşüncesi vardır. Sonuç olarak feministler, birey, yurttaş, hak, rıza ve en önemlisi kamusal-özel alan ayırımına dayanan liberal demokrasinin bu temel unsurlarının eril olduğunu savunur (Phillips, 1995: 39,40,50). Bu bağlamda feministlerin anayasal eleştirileri, kamusal alanda sınırlamanın olmasına karşın özel alanda bu sınırlamanın olmaması ve yönetimin kadınları korumada başarısız kalmasıdır. Buna göre yönetim, kadınların eşitliğini geliştirme anlamında engellenmekte ve sınırlanmaktadır (Higgins, 1997: 1671-74). Böylece Aydınlanmacı feminist teoride önemli sorunlardan biri, liberal çözümlemenin özel alanı dokunmadan bırakmasıdır¹ (Danovan, 2005: 61). Bu bağlamda liberalizmin kadın merkezli bir eleştirisi feminist teorideki ana duruş olarak varlığını sürdürmektedir (2005: 352).

Bir siyasal hareket olarak feminizm günümüzde, politikayı kamusal alana yerleştirerek, siyasal partiler ve devlet aracılığıyla uygulayan anlayışı reddetmektedir (Casteneda, 1994: 187). Ancak kadınların mücadele için hareket noktası uzun süreler kamusal alandaki bu hakları elde etmek olmuştur.

19. yy. da, sanayi devrimi ile birlikte yaşanan ekonomik gelişmeler, sosyal ve siyasal alanda önemli dönüşümlere yol açmıştır. Bu dönemde ücretli emek sisteminin ortaya çıkması ve büyük ölçekli üretimin gelişmesinin en önemli sonuçlarından birisi ev ve işyerinin birbirinden ayrılması (Danovan, 2005: 157) ve kadınların işyerlerinde görünmeye başlamasıdır. Kadının iş yaşantısına girmesi ile kamusal alanda görünürlük kazanması, onun kamusal alana yansıyan kimliklerini ve aile yapısı içindeki rollerini etkilemiştir. Özellikle anne ve eş olarak

¹ Liberalizmde kamu-özel alan ayırımı iki şekilde yapılmıştır. Locke geleneğinden gelenler bu ayırımı politik-sosyal olarak yaparken, Romantiklerin etkilediği liberaller sosyal-kişisel ayırımı yapmıştır (Kymlicka, 1990:250). İki ayırımı da ailenin yeri net değildir. Aile açıkça sosyal ya da kişisel içinde değildir. Bu nedenle kamu-özel arasında üçüncü bir ayırım yapılarak kamu-eve ait, aileyle ilgili (domestic) ayırımı önerilmektedir (Squires,1999:26).

sınırlanan, erkeğin tepede olduğu hiyerarşilerde ikincilleştirilen kadın anlayışı farklı bir boyut kazanmaya başlamıştır.

Kadınlar kamusal alana, anne ve eş gibi geleneksel sorumluluklarına ek olarak kazandığı yeni sorumluluklarla girmiştir. Böylece kadınlar, ev halkının ihtiyaçlarını karşılamada birincil sorumluluklarını sürdürürken aynı zamanda son derece rekabetçi bir iş alanında mücadele etmek zorunda kalmışlardır. Bu durum özel alanda kadın ve erkek için önemli sonuçlar doğurmuştur. Öncelikle erkeğin aile içindeki "özel görevleri" artık eskisi kadar özel ve mutlak bir nitelik taşımamaya başlamıştır. Kadının dışarıda uzun süre çalışması ve geleneksel işlerine zaman ayıramaması ise ev işleri için alternatif yolların doğmasına yol açmış ve kadının da aile içindeki görevlerinin eskisine göre belirginliğini kaybetmeye başlamasına yol açmıştır (Mann, 1997: 229-30; Doyle, 1989: 301). Diğer taraftan kadınların kamusal alana girişi, ekonomik ve siyasal roller alması dışıl isteklerde artış yaratmıştır. Sonuç olarak kadın ve erkeğin aile ve işteki yeni duruşu, eşlerin birbirleriyle ve çocuklarla ilişkilerini yenilemelerini gerektirmiş (Mann, 1997: 234) ve demokratik bir etkileşimi zorunlu kılmıştır.

Söz konusu demokratik etkileşim ihtiyacı, kamusal alanda da kendini göstermiş ancak uygulamada ciddi sorunlarla karşılaşmıştır. Modernleşme ile birlikte, ücret eşitsizliği, cinsel taciz, kadınların aşağı kadrolarda istihdamı gibi kadına yönelik yeni eşitsizlikler yükselmiştir (Sterns, 1990: 166). Kadınlar ise, söz konusu süreçte, liberal demokratik toplumun ekonomik ve siyasal kurumlarına katılma mücadelesi içinde olmuştur. Böylece kadının hem kamusal hem de özel alandaki yeri ve etkinliğinde bazı değişimler yaşanmış ancak kadın-erkek ilişkilerinin dayandığı ataerkil sistem ortadan kalkmamış, sadece çağa ayak uydurarak modern bir şekle bürünmüştür. Erkek egemenliği kişiselden kamusal alana, bürokratik bir görünüme kaymış, kamusal bir kılıfa kavuşmuştur (Ehrenreich, 1995: 289). Kadın üzerindeki cinsel kontrol, özel alanda babanın ya da kocanın tekelindeyken, kadının kamusal alanda görünmesiyle kontrol kamusal otoritelere yani daha geniş alanlara geçmiştir (Walby, 1990: 179). Kamusal ataerkillik, kadını dışlayarak değil içererek varlık bulmuştur. Kadın bedeni saklanarak değil, aşırı şekilde açılarak sömürülmüş ve modern zamana ait iktidar formu bedeninin aşırı görünürlük kazanarak meta haline gelmesine neden olmuştur (Foucault, 2003: 28). Bu süreçte kadın, hem siyasal alanda hem de ekonomik alanda önemli bir araç olarak yeniden keşfedilmiştir. Söz

konusu durum, kamusal alanda kadınlar açısından daha önce yaşanan eşitsizliğin farklı bir yansıması olarak ortaya çıkmıştır.

Günümüzde modernist söylemin ötesine bakma zorunluluğu kendini yoğun bir şekilde hissettirmektedir. Cinsel eşitsizlikleri ortadan kaldıran ve kamusal ile özel alan arasındaki engelleri aşan bir anlayışın oluşturulması gereği kendini açıkça göstermektedir. Öncelikle kamusal alanın nötr tanımına ırk, din, cinsiyet, etnik vb. gruplarca farklılık temelinde yoğun bir itiraz yükselmiştir. Bu bağlamda bir çok kamusal alanlar yaratılması ya da heterojen bir kamu ideali ihtiyacı ifade edilmektedir (Cornell, 1997: 211; Benhabib, 1999: 123). Heterojen kamu, baskı altında olan grupların kararlara katılımının cesaretlendirilmesi ve grup farklılıklarının varolan sosyal farklılıkları reddetmeden evrensel değerlere ulaşmayı ifade eder (Phillips, 1993: 69). Böylece feministler, diğer gruplarla birlikte kadınların da özgürce yer alacağı, klasik kamusal alan sınırlılıklarının olmadığı bir zemin inşası istemektedir. Bu durumda farklılıklar ve bu farklılıkların söz konusu zemin üzerinde ifadesi önemli bir güncel talep olarak ortaya çıkmaktadır.

II-FARKLILIK

Günümüzde Aydınlanma geleneğinin soyut evrenselleştirmelerinin yerini farklılık, çeşitlilik ve heterojenlik almıştır. Çünkü herkese hizmet edebilecek evrensel bir soyutlama yoktur. Böyle bir soyutlama yapılmaya çalışılsa bile, özellikle insanlıkla ilgili soyutlamalarda, hakim grubun perspektifinin etkinlik kazandığı görülür. Evrensellik, uygulamada bütün bireysel ve grupsal farklılıkları bastıran, homojenleştiren bir ilke olarak işler (Phillips, 1995: 75,81; Phillips, 1993: 51). Evrenselci ilkelerle bütünleşen modern demokrasi, kültürel çeşitliliğe kolaylıkla yer vermez. Batı, evrenselci açıklamalar içinde eşitlikçi olmaya çalışırken, farklılıklara karşı hoşgörüsünü kaybetmiştir (Dallmayr, 1999: 396-397). Böylece kadınlar, modernleşme sürecinde sözde evrensel ve eşitlikçi büyük anlatılar içinde erkeğin hegemonyası altında ikincil kalmıştır.

Bu bağlamda, feminist politikanın önemli bir karar vermesi gerekmiştir. Kadınlar, karşı karşıya kaldıkları eşitsiz durum nedeniyle, liberal feminizmde olduğu gibi erkeklerle eşitlik mi aramalıdır yoksa dişil farklılıkların sosyal, siyasal ve ekonomik olarak tanınması mücadelesi veren bir hareket mi olmalıdır? Yani kadınların kadın olmasından kaynaklanan farklı ihtiyaçlarını karşılayacak, kadına özgü düzenlemeler mi talep etmelidir? Modernleşme sürecinde, Batı'nın sahip

olduğu eşitlik anlayışının kadınlar açısından istenen sonuçları yaratmadığı açıktır. Batılı liberal eşitlik anlayışı, kadınları kendi gerçek durumlarından soyutlayarak biçimsel fırsat eşitliği sunabilmiştir. Diğer taraftan, eşitlik karşısında alternatif olarak ifade edilen farklılık söylemi, cinse özgü düzenlemelerin çoğu zaman kadınların 'doğal olarak' erkeklerden farklı oldukları ve erkeklerin normal kadınların ise yardıma ihtiyaç duydukları düşüncesini ortaya koyduğu endişesini taşımıştır (Phillips, 1995: 54). Çünkü kanun önünde "farklılık", genellikle "eşit olmayan", "aşağı" ya da "aciz" anlamında yorumlanmıştır. (Danovan, 2005: 123). Ayrıca bazı feministler, farklılığın kurumlaştırılmasının statükonun onaylanması ya da varolan farkların yoğunlaştırılması anlamına geleceğini savunmuştur.

Bu durumda örneğin, bir iş ortamında kadınların eşitlik ve özgürlük amacına nasıl bir politika daha iyi hizmet eder? Çalışan kadınlara hamilelik ya da doğum izni vermek mi yoksa kadın-erkek bütün çalışanlara eşit davranmak mı daha demokratiktir? (Danovan, 2005: 368). Bütün insanları homojen olarak görmek ve herkese aynı kuralı uygulamak eşitlik getirmez aksine adaletsizlik doğurur.

Feminizm büyük ölçüde bu eşitlik/farklılık ikilemine kilitlenmiştir. Söz konusu ikilik liberal ve kültürel feministler arasındaki temel uyuşmazlığı gösterir: Liberaller, fırsat eşitliğiyle desteklenmeleri halinde kadınların erkeklerle benzer yeteneklere sahip olacaklarını savunur. Kültürel feministler ise, kadınların erkeklerden farklı olduğunu ve bu farklılığı korumak için özel yasalara ihtiyaç olduğuna inanır. Günümüz feminist kuramı temelde, farkın tanınması, yani "bireylerin kadın ya da erkek olmasının, bireyselliğin tekil bir soyutlama(sı) değil,....cisimleşmiş ve cinsel olarak farklılaşmış olduğunun" kabulüne dayanır (Danovan, 2005: 357).

Farklılığın ifadesi anlamında önemli bir hareket noktası, kadınların erkeklerden farklı fiziksel (hamilelik, çocuk doğurmak vb.) ve sosyal **deneyimler**² (ev işleri, çocuk bakımı vb.) yaşamalarıdır.³ Yaşanan söz konusu farklı koşullar farklı ve kadına özgü bir bilincin gelişmesini sağlar. Diğer taraftan, birey cinsiyet, ırk, etnisite gibi kimlikleri seçemez, bunlar doğal kimliklerdir. Ancak Hartmann'ın da belirttiği gibi, kadınlar için önemli olan biyolojik bir gerçekliğin yani cinsiyetin nasıl

² Bu farklılıklar sosyal olarak inşa edilir.

³ Farklılıkla ilgili önemli bir nokta da evin, farklılığın parçalamadığı bir yer olmasıdır. Ev, güvenli yerler olarak farklılık ve çatışmaların gizlendiği alanlar olmuştur. Evin de bu bağlamda yeniden anlamlandırılması gerekmektedir (Honig, 1999:379,382).

sosyal bir farklılık olgusuna dönüştüğüdür (Aktaran Danovan, 2005: 285). Böylece "feminizm kadın olma koşullarına ilişkin (bu koşullar farklılık içerir) siyasal bir yorumlamadır ve bu onun bir siyasal kimlik temeli olarak tanınmasını zorlar." (Danovan, 2005: 377). Ayrıca politika aynı görüşte olmadığınız zaman ortaya çıkar (Phillips, 1995: 152-3). Çoğulculuk ve farklılık demokrasinin zihinlerde canlanması için temel koşullardır. Farklılıklar siyasal alanda da temsil bulmalı ve bunun yolları açılmalıdır (Casteneda, 1994: 192). Ancak demokrasinin bu çerçevede yeniden inşa edilmesi bir zorunluluk olarak doğmaktadır.

Farklılık, kimlik bağlamında da ele alınabilir.⁴ Her kimlik inşası, kendisini olmadığı şeyden ayırmayı içerdiğinden, kimlik politikası her zaman bir farklılık yaratma politikasıdır (Benhabib, 1999: 12). Anti-özcüler (anti-essentialists) kimlik ve farklılık üzerinde odaklaşır ve bütün kimliklerin doğal olarak baskıcı ve dışlayıcı olduğunu savunurlar. Buna göre toplumsal cinsiyet (gender), cinsiyet, ırk, sınıf gibi kimlikler doğal olarak olunan şey ya da değişmez bir çekirdek değildir. Kimlikler kültürel süreçlerle yaratılır. Özellikle kolektif kimlikler kurgusaldır, inşa edilir ve hepsi de eşit şekilde baskıcı ve dışlayıcıdır (Fraser, 1997: 104). Ancak çoklu farklılıkların önem kazandığı günümüzde, farklılık ve kimlik içinde temel unsur olan "öteki" düşüncesi artık düşmanlığa dayanmamakta (ya da dayanmamalı), farklılıklar ya da kimlikler arasında dayanışmaya ihtiyaç duyulmaktadır.

Farklılık, demokrasi ile bağlantılı düşünüldüğünde ise çoğulculuk olarak adlandırılan şeyi gösterir.⁵ Çoğulculuk heterojenlik ve farklılığı kapsar (Phillips, 1993: 5). 1980'lerden itibaren postmodernist ve çokkültürlülük teorilerinin fark vurgusunu kısırttığı bir feminist teori gelişmiştir. Farklılık politikası, adaleti ve hukukun egemenliğini temel alır, grup çeşitliliğini tanıyıp teşvik eder (Dallmayr, 1999: 351,401). Feminizmin geldiği son noktada, farklılık temelinde şekillenen gruplar ve onların kesişen mikro politikalar olarak ulaştığı dayanışma ana temayı oluşturmaktadır.

⁴ İkinci dalga feministler, yetkilerinin artırılması için kadının kimlik değil, fail (agent) olarak ifade edilmesi gerektiğini belirtir. Kurum anlayışı, insanın eylem ve ilişkilerini anlamlandırmada ve bu eylem ve ilişkilerin anlamındaki tarihsel ve içeriksel kaymaları değerlendirilmede analitik bir kategoridir. Nerede, nasıl davranılacağını, bunların değişen anlamını ve aralarındaki akışkan ilişkileri ifade eder (Mann, 1997:224-5).

⁵ Honig, çoğulculuk ve çokkültürcülüğün farklılıkları ehlileştirmeye ve gizlemeye yöneldiğini savunmaktadır (1999:365).

III-FEMİNİZM:EŞİTLİK ANLAYIŞINDAN KESİŞEN MİKRO POLİTİKALARA

Modern erkek, modernleşme sürecinin liberal anlayışı içinde, sosyal yapılar ve siyasal normlarla liberal bireyler olarak konumlanırken, kadınlar çok farklı bir görünüm kazanmıştır. Liberal teori içinde kadın, eril aile kimliği altında ikincilleştirilmiş, kadınların kimlikleri babaları ve kocaları ile özdeşleştirilmiştir. Aile ise, endüstri toplumunun kamusal alanında erkeğe otonom bireyler olarak maddi ve psikolojik destek sağlayan bir unsur olmuştur (Mann, 1997: 227-8).Söz konusu süreçte feminizm tepkisel olarak yükselmiştir. Çünkü bu dönemde, Aydınlanma düşüncesi çerçevesinde, evrensel rasyonalite ve ahlak anlayışı içinde kadının beden farklılıklarından soyutlanması ve insanlık ahlak anlayışı içinde olması gereği vurgulanmıştır. Bu nedenle feminizm başlangıçta, erkekler gibi kadınların da doğal haklara sahip olabilmesi için mücadele vermiştir. Bu süreçte doğal haklar geleneğinden gelen feminist kuramcılar, kadınların da birer vatandaş olarak erkekler ile aynı temel haklara sahip "insan" olduklarını ispatlamaya çalışmışlardır (Danovan, 2005: 16,23). Böylece 18. yüzyıl sonlarında başlayan ve 20. yüzyıl ortalarına kadar devam eden birinci dalga kadın hareketi, erkeklerle eşit siyasi haklar elde etme mücadelesi olarak ortaya çıkmıştır.

20. Yüzyıl ortalarında başlayan ikinci dalga feminizm, farklı dönemlerde farklı bir seyir tablosu çizer. Amerika'da gelişen ve bütün dünyaya yansıyan feminist tartışmalar 3 aşamada incelenebilir: 1960 sonları ve 1980 ortalarına kadar devam eden birinci aşamada, feminizmin ana teması "toplumsal cinsiyet (gender) farklılığıdır". Bu aşamada, eşitlikçi feminizm ve farklılıkçı feminizm ayırımı yapılabilir. Eşitlikçi feministler, gender farklılıklarının eril hegemonya eliyle yapıldığını ve bu farklılıkların kadının ikincilleştirilmesinde bir araç olarak kullanıldığını savunur. Buna göre eşitsizliğin sonuçları sosyal olarak bilinçli bir şekilde yapılandırılmıştır. Bu durumda gender farklılıklarının vurgulanması kadının zararına işler çünkü daha önceden belirlenmiş baskın rolleri güçlendirir. Öyleyse kadınlar için esas alınması gereken politik görev açıktır, farklılıkları marjinalleştirmek ve eşitliğe vurguyu arttırmak. Liberal, sosyalist ve radikal feminizm büyük ölçüde söz konusu eşitliği en iyi başarmanın yollarını aramıştır. Eşitlikçi feministlerin ifade ettikleri eşitlik anlayışı adaletsizlik, kadının marjinalize edilmesi ve sosyal paylaşımında yanlış dağıtımına yol açması nedeniyle eleştirilmiştir (Fraser, 1997: 99-100).

Söz konusu ilk feminist aşama içinde yer alan diğer bir yaklaşım da farklılıkçı feministlerdir. Kültürel feminizm de denen bu grup, 1960 sonları

ile 1970 sonları arasındaki dönemde yükselmiştir. Farklılıkçı feministler, aydınlanmacı liberal teorinin akılcı ve yasal hamlesinin ötesine geçmiş ve sadece siyasal değişime odaklanmak yerine daha geniş bir kültürel dönüşümü savunmuştur. Kültürel feminizm, eleştirel düşünme ve kendini geliştirmenin önemi yanında hayatın akıl dışı, sezgisel ve kolektif yönü üzerinde yoğunlaşmıştır (Danovan, 2005: 69). Çünkü siyasal eşitsizlikler üzerinde yoğunlaşan liberal odaklanma, toplumsal ve ekonomik yaşamdaki büyük eşitsizlikleri göz ardı etmiştir. Bu nedenle feministler, liberalizmin aynı olmamızı gerektiren homojenleştirici eşitlik idealine karşı çıkmış, kadınların gerçek bir siyasal etki elde etmeden biçimsel siyasal eşitliğe ulaşması düşüncesini eleştirmiştir. Buna göre, seçilen kadınların sayısının artması zorunlu olarak kadınların temsil edilme düzeyini arttırmaz. Kadınların gerçek temsilinden söz edilebilmesi için, kadınların kendi politikalarını ya da çıkarlarını oluşturacak mekanizmaların olması gerekir (Phillips, 1995: 19,31). Farklılıkçı feministler kadınlar için önerilen asimilasyoncu eşitlik yaklaşımına karşı çıkar. Bu yaklaşıma göre, eşitlikçi anlayışta yalnız erkek aktiviteleri doğru insan aktiviteleri olarak kabul edilir ve kadınlar geleneksel olarak eril anlayışlara dahil edilir. Oysa kadın hareketinde amaç kadının gender farklılıklarını tanıma ve feminenliğin değerini arttırma olmalıdır. Çünkü kadınlar farklı bir kimlik paylaşır ve "kızkardeşler" arasındaki mobilizasyon için feminenliğin pozitif bir içeriği ifade edilmelidir (Fraser, 1997: 100). Diğer taraftan kadınlarla ilgili sorun sadece birey olarak kendilerini keşfetmek ve haklarını elde etmek değil, hep birlikte bir kolektivite olarak gerçekten kim olduklarını keşfetmek ve bu kolektivitenin sahip olması gereken hakları elde etmektir.

İkinci dalga feminizm, 1980 ortalarından 1990 başlarına kadar devam eden ikinci aşamasında, feminist tartışmalarda başka bir farklılık anlayışını gündeme getirmiş ve "kadınlar arası farklılıklar" önem kazanmıştır. Feminist hareket içinde özellikle lezbiyenler ve renkli feministler etkinlik kazanmaya başlamıştır. Afrikalı, Latin, yerli Amerikalı ve Asyalı feministler, feminist tartışmalarda beyaz orta-sınıf heteroseksüel kadına referansın temel alındığını belirtmiş ve bu durumu protesto ederek farklı kültürlerde ezilen kadınların dikkate alınmadığı eleştirisini getirmişlerdir. Bu yaklaşıma göre, ikincilleştirmenin çok farklı şekilleri vardır. Kadınlar söz konusu farklı ikincilleştirmeleri oluşturan ırk, dil, din, sınıf, etnisite vb. ile gender sadakatleri arasında tercih yapmak zorunda kalmışlar ve bu mücadelelerde genellikle erkeklere eklenmişlerdir (Fraser, 1997: 102). Bu bağlamda çokkültürlülük, Batılı feminist politikanın evrensel vizyonunu ve monolitik bir öteki yaratma eğilimini eleştirmiş, 3.

Dünya kadınlarına vurguyu arttırmıştır. Bütün kadınların ortak çıkar ve ilgilerini özdeşleştiren feminist bir politika oluşturmak boş ve yararsız bir politika olarak görünmeye başlamıştır. Böylece liberal bireyciliğe olduğu kadar kadınları monolitik bir bütün olarak kapsayan evrenselleştirici anlayışa zıt bir "grup yaklaşımı" ortaya çıkmıştır (Mann, 1997: 233). Bu sırada yükselen çokkültürlülük, farklılıkların tanınması için mücadelede feministlere katkıda bulunmuş ve feministler, gayler, lezbiyenler, ırk grupları ve dezavantajlı etnik gruplar arasında önemli bir siyasal hareket olarak yerini almıştır. Böylece farklılık çoğulluğu ile karşılaşmış ve söz konusu farklılık ve çeşitliliğin kamusal alanda temsili güçlü bir talep olarak ifade edilmiştir (Fraser, 1997: 105). Diğer taraftan, Young'ın (Aktaran Dallmayr, 1999: 404) belirttiği gibi, farklılık artık, ötekilik, dışlayıcı karşıtlık anlamına gelmemekte, özgüllük, çeşitleme ve heterojenlik anlamını kazanmaktadır. Bu anlayış, farklılıklar arasında işbirliğini mümkün kılmış ve böylece 1990'lardan itibaren yükselen yeni bir feminist anlayışa da alt yapı oluşturmuştur.

Amerika'da 1990 başlarından itibaren başlayan ve günümüzde hala geçerliliğini koruyan anlayış, kadınlar arası farklılıklardan "çoklu kesişen farklılıklar"a (Multiple intersecting differences) geçiştir. Böylece siyasallaşmış farklılıkların hepsi feminizm için bir kazanç olmuştur. Yalnız gender değil, ırk, etnisite, milliyet, dil, cinsiyet, sınıf gibi ikincilleştirilmiş diğer farklılıklar da feminizmle bağlantıya geçmiştir (Fraser, 1997: 103). Günümüzde kadınları, ataerkil hakimiyetin dayattığı tek şekilde algılamak yerine, kadının ırksal ve kültürel karmaşıklığı içinde tanınması anlayışı yükselmektedir. Kadınlara erkekler tarafından zulmedildiği şeklindeki indirgemeci bir kadın kimlik politikası yerine, zulmün çoklu şekilleri ile karşılaşan ve siyasal olarak kendini yalnız hisseden diğer kimlikleri kapsayan bir anlayış dikkat çekmekte, "çoklu kesişen farklılıklar" önem kazanmaktadır. "Çoklu kesişen farklılıklar" hem değişen eylemlerinin örüntüleri nedeniyle kadınların farklı yer ve zamanlarda farklı mikro politikalara dahil olması anlamını taşır (Mann, 1997: 233-5) hem de başka gruplarla (ırk, dil, din, etnik grup vb.) işbirliğini kapsar. "Kesişen mikro politikalar" anlayışı, bir taraftan kadınlara global ölçekte bir mücadele için çatı sunarken diğer taraftan farklı kültürlerdeki kadınların bilinç ve sorumluluğunun tanınmasına devam eder (Mann, 1997: 240). Böylece yaşanan güncel gelişmelere paralel olarak feminizm globalleşirken parçalara ayrılmakta, hem global hem de yerel özellikler göstermektedir.

Böylece feminizm, içine doğduğu kültürel ve siyasi koşullara bağlı olarak çok farklı şekillere bürünmekte ve farklı hedeflere yönelebilmektedir.

Örneğin, İngiltere’de feminizm 1960’lardan beri sosyalist solla ve refah devletiyle yakından ilişkili olmuştur. İspanyol feminizmi, 1970’lerin ortalarında Franko diktatörlüğüne karşı demokratik hareket içinde doğmuştur (Catelles, 2006: 314-5). İslami feminizm de aynı şekilde Müslüman ülkelerin kendi koşullarından yükselmiştir. Diğer taraftan, özellikle farklılık temel alındığında, sadece farklı ülkeler değil aynı ülke içinde farklı kesimler de farklı feminist politikalar izleyebilmektedir. Bu durumda, mikro politikalar olarak yükselen feminist hareketlerin birbiriyle eklemlenmesi sorunu doğmaktadır. Dean, feminist hareketin geldiği son noktada Durkheim’dan hareketle organik dayanışma önerir.⁶ Buna göre, kadınlar uzun süre kimlik anlayışı ile yalnız benzerliklerine dayanan mekanik dayanışma içinde birleşmiştir. Ancak gerçekte farklılıkları vurgulayan organik dayanışmaya ihtiyaçları vardır. Feminist hareketler uzun süre kimlik nosyonuna dayanmış (Mann, 1997: 224) ve aralarındaki dayanışma mağduriyet nosyonu temelinde, materyal ve sembolik zulme itiraz niteliğindeki mekanik dayanışma olmuştur. Bu bağlamda, kadınlar arasındaki çatışmadan kaçınmak için “kız kardeşler” nosyonu oluşturulmuştur. Buna göre kadınlar arasındaki farklılıklar, kadınlar arasında entegrasyona tehdit olarak algılanmıştır. Oysa kadınlar arasında organik dayanışma yaşanmalı ve kimlik anlayışından dayanışmaya doğru bir kayma olmalıdır (Dean, 1997: 247,250). Çünkü kimlik nasıl davranılacağını inşa eder ve aynılık yaratarak dayatmacı bir tutum sergiler. Foucault’a göre, iktidar bireyi kategorize ederek kimliğine bağlar ve böylece ona doğrudan müdahale eder (2003: 13). Kadın ve erkek, iktidarın ürettiği kimliklerini içselleştirerek toplumsal yaşama bu kimliklerle katılır. Ancak bu kimlikler doğal değil bir söylemdir (Foucault, 2003: 28; 1994: 166). Diğer taraftan, farklılık ve kimlik akışkan ve yorumlanabilir olduğundan, mutlak değildir, farklı bağlamlarda farklı anlamlar alabilir. Oysa dayanışma kimlik gibi değildir, ilişkileri dizayn eder, aynılık yaratmaz, farklılıkları yan yana getirerek bütünlük yaratır. Organik dayanışma anlayışı, feministler arasında birleştirilmiş bağlantı yerine, bir bütün olarak biz feministler nosyonu geliştirir ve kadınlar ne kadar farklılaşırsa, birbirine o kadar bağımlı olur (Dean, 1997: 245-6)

Sonuç olarak kesişen mikro politikalar ve aralarındaki organik dayanışmanın sağlanması ve bu oluşumun siyasal alana yansiyabilmesi için, gruplar ve grup katılımı önemlidir. Günümüzde bu koşulları

⁶ Bu bağlamda, Schwarzenbach da civic arkadaşlık önerir. Söz konusu olan kişisel arkadaşlık değildir. Civic arkadaşlık siyasal kurumlar, haklar ve sosyal pratiklerin inşası ile işler (2005: 233-4).

gerçekleştirebilen bir demokrasi anlayışı tartışmaların ana eksenini oluşturmaktadır.

IV-GRUP KATILIMI VE DEMOKRASİ TARTIŞMALARI

Günümüz demokrasi tartışmaları temelde, liberal demokrasiyi destekleyenler ve onu yetersiz bularak eleştirenler ile antik demokrasi uygulamalarının (doğrudan katılım) pozitif bir okumasını önerenler olarak iki grupta yer almakta (Phillips, 1993: 3), özellikle siyasal katılımın artırılması ve yaygınlaştırılması ana eksenini oluşturmaktadır. Son dönemlerde farklılık ve çokkültürlülük bağlamında ırk, din, dil, etnik ve cinsiyet gruplarının siyasal alanda etkinliğinin artması, bu grupların demokratik süreçlere eklenmesi anlamında yoğun bir demokrasi tartışmasına neden olmuştur. Çünkü heterojen toplumların çoklu grup farklılıkları içinde bazı gruplar dezavantajlıdır. Bu nedenle günümüzde baskı altındaki dezavantajlı grupların, grup olarak temsil edildiği katılım mekanizmaları oluşturulmaya çalışılmaktadır (Phillips, 1993: 90). Söz konusu grup katılımı, günümüzün global dünyası karşısında yükselen lokal gerilimlere de uygun düşmektedir.

Liberal demokrasi, eşit bireyler olarak siyasal sisteme eşit girişi savunan, bireyleri eşitleyen bir siyasal katılım anlayışı benimser. Ancak çok farklı grupların yer aldığı günümüz toplumlarında siyasal sisteme grup girişi daha büyük bir önem kazanmıştır. Çünkü günümüzde birey, etkinliği artan global karşısında yetersiz kalmaktadır. Bu durumda gruplar ve kesişme noktalarında güç birliği yapan gruplar arası dayanışma önem kazanmaktadır. Aslında liberal demokrasi anlayışında da bireyi aşan grup düzeyi vardır. Ancak söz konusu grup, çıkar gruplarıdır ve günümüzdeki grup anlayışı söz konusu çıkar gruplarından farklıdır. Çünkü çıkar daha rekabetçi bir anlayış içerir ve farklı gruplar arasında çatışma sinyalleri taşır (Squires,1999: 73). Günümüzde grup farklılıkları sınıftan ırk, cinsiyet, din ve etnik gruplara kaymıştır. Temelde kaçınılmaz olarak, çıkar ve kimlik temelli temsil siyasal görünürlüğün en önemli iki farklı versiyonunu oluşturur ve Squires, grup temsili için her ikisinin bir sentezinin yapılmasını önerir (1999: 73). Ancak söz konusu sentezin günümüzde vurgulanması gereken en önemli noktası çıkar ve kimliklerin çatışma ve mücadele anlayışı ile değil dayanışma anlayışı ile birleştirilmesidir. Çünkü daha önce de belirtildiği gibi artık günümüzde farklılık, çatışma değil dayanışma içermelidir.

Grup eşitsizliği olan toplumlarda, tartışma ve grup temsili dominant grubun politikalarına dönüşür (Phillips, 1993: 136). Bu nedenle yeni farklılık politikalarında katılım ve temsil söz konusu grup eşitsizliklerini ortadan

kaldıran bir özelliğe sahip olmalıdır. Son zamanlarda ifade edilen, müzakereci, güçlü, radikal, iletişimsel demokrasi gibi demokrasi tartışmaları, etkileşime önem veren ve grupların siyasal karar sürecine katılımını öne çıkaran demokrasi tartışmalarını gündeme getirmiştir. Örneğin Habermas, liberal ve cumhuriyetçi modelin devleti merkeze koyan toplum görüşüne itiraz eder (1999: 44). Merkezleştirilmiş bir toplum imgesi önerir. Bu anlayış demokrasi kavramının devlet merkezli olmasına gerek duymaz (Benhabib, 1999: 46,49). Müzakereci demokrasi olarak adlandırılan bu anlayışta meşruiyet, ortak ilgi alanını oluşturan konularda herkesin katıldığı özgür ve kısıtlamasız kamusal müzakerelerden kaynaklanır. Ortak ilgi alanına giren konularda kamusal bir müzakere alanı oluşturulması demokratik kurumların meşruiyeti için zorunludur (Benhabib, 1999: 102). Herkesin çıkarı olarak görülen şey, özgür ve eşit bireyler arasında rasyonel ve adil bir biçimde yürütülen kolektif müzakere süreçlerine dayanmalıdır. Müzakere sürecinde, sonuçlarından etkilenen herkesin üzerinde anlaşacağı normlar geçerli olur. Müzakereye katılanlar arasında katılımda eşitlik, belirlenen konuşma konularını sorgulama hakkı ve söylem usulünün kuralları ile bu kuralların uygulanması konusunda katılımcıların görüşlerini ortaya koyma hakkı vardır (Benhabib, 1999: 105).

Günümüzün önde gelen feminist yazarlarından Young'a göre, müzakereci demokrasi modeli, demokrasiyi güçlü bir kamusal alan yaratan süreç olarak görür. Müzakereci demokrasi modelinin birinci erdemi, siyasette iktidar yerine bir akıl kavrayışını öne çıkarmasıdır. Politikalar, en güçlü çıkarlar ve gruplar galip geldiği için değil yurttaşlar ve temsilcileri gerçekleri dinleyip eleştirdikten sonra, birlikte onların doğruluğuna karar verdiklerinde kabul edilir. Bu süreçte demokratik rasyonelliğin zor tarafı, değer çoğulluğuna rağmen ortak yarara yönelik kabul edilebilir formülasyonlara ulaşmaktır. Bu nedenle, katılımcıların özgür ve eşit olması gerekir. Müzakereci demokrasi kuramcıları, siyasal ve ekonomik gücün bir tutulması durumunda insanların konuşma ve anlama tarzlarının aynı olacağını ve eşit konuma yükseleceğini varsayar. Ancak Young'ın belirttiği gibi, bunun için insanların kültürel farklılıklarını ve farklı toplumsal konumlarını da ortadan kaldırmak gerekir (Young, 1999: 177-8).

Young'a göre, müzakereci demokrasi modeli insanlar arasında birliği keşfetme ve oluşturma sürecini ifade eder (1999: 182). Bu nedenle gruplar ve mikro politikaların etkinliği ikincildir. Ayrıca müzakere rekabet içerir ve kazanmayı amaçlar. Bu süreçte katılımcılar grup temelli bir şekilde birbirinden ayrıldığında, bazı grupların diğerlerinden maddi ve simgesel anlamda ayrıcalığa sahip olması kaçınılmaz olur. Üstelik bu durumda ortak

yarara göndermeler söz konusu ayrıcalıkları sürdürecektir. Ayrıcalıklı grupların bakış açıları ortak yararın tamamına hakim olacaktır (Young,1999: 179).

Mouffe'un, radikal demokrasi anlayışı da, çeşitlilik, çoğulluk ve farklılığa özellikle çoklu farklılıklara dayanır. Demokrasinin radikal perspektifi, konsensus, homojenlik beklentisi değil, dayanışma, değişim, itiraz ifade eder. Siyasal haklar ve siyasal eşitlik yaratmanın yeterli olmadığını belirterek sosyal eşitsizliklere vurgu yapar (Phillips, 1993: 139,161; Phillips, 1995: 29). Mouffe, çoğulculuğu, bölünme ve çatışmayı meşrulaştıran, yasallaştıran siyasal düzenin merkezi özelliği olarak tanımlar (Mouffe, 1992: 51). Buna göre demokratik politika, çıkar grupları ve azınlık gruplarının haklarını vurgulayan çoklu bir mücadeledir. Ancak Mouffe, Young'ın cinsiyet farklılığının siyaset alanında geçerli ayırım olması düşüncesine karşı çıkar (Squires,1999: 216).

Barber'ın, güçlü demokrasi anlayışı da, ihtiyaç ve ilgi ile hareketlenen aktif bir katılıma dayanır. İnsanlar kendileri ve topluluklarıyla ilgili toplantılara katılır ve söz konusu grup katılımı kolektif bir yaklaşım geliştirir (Phillips, 1993: 92). Young'a göre, Barber'ın güçlü demokrasi anlayışında aşkınlığa ve vatandaşlık ile temel önyargıları tekrar düşünme yeteneğine yüklediği değer birbiriyle ilgilidir. Bu kısmi olmayan genel perspektif zaten dominant olan grupların hakimiyetini arttırır (Phillips, 1993: 13).

Young, yukarıda belirtilen demokrasi tartışmalarının ötesinde, bireylerin sınıf, cinsiyet, ırk, din ve benzeri farklılıklarına dikkat eden bir iletişimsel demokrasi kuramını savunur (Benhabib, 1999: 123). İletişimsel demokrasi modelinde, farklı toplumsal konumlar, farklılıklarının bilincinde olarak, birbirleriyle karşı karşıya gelirler. Böylece Arendt'ın kamusalılık koşulu olarak ifade ettiği çoğulluk korunmuş olur. İletişimsel demokrasi modelinde, her grup kendi deneyim ve çıkarını daha geniş bir bağlama yerleştirmiş olur (Young, 1999: 183-185). Kolektif politikalara yönelik önerilerin, herkesin paylaşacağı genel çıkar olarak ifade edilmesi gerekmez. Bu öneriler, birbirine benzemeyen konumdaki kişiler ve grupların benzemez ihtiyaçlarını tanımak ve gidermek için kamunun üstlenmesi gereken yükümlülüklerle ilişkin talepler olabilir (Young, 1999: 186). Böylece çoğulluk kurulmuş ve korunmuş olur. Sivil kamu idealinin yerine ise heterojen kamu ideali gerçekleşmiş olur.

İletişimsel demokraside grup katılımı:

- 1- Grup üyelerinin self-organizasyonu için kamu kaynaklarının temin edilmesini,
- 2- Grup analizi ve kurumsal bağlamda siyaset önerileri üretmek ve karar vericilerin hesaba katacağı resmi ihtiyaçları belirleme anlamında kamu kaynaklarının temin edilmesini,3-Grubu direkt etkileyen belirli politikaları veto etme gücü verilmesini kapsar (Young, 1990: 184).

İletişimsel demokrasi teorisi, bir dönüşüm ve değişim süreci içerir (Phillips, 1993: 158) ve grup farklılıkları, daha geniş dayanışmaya katkı sağlar.

SONUÇ

Hem teoride hem de güncel yaşamda görünürlüğü olmayan, demokrasi tartışmalarında yüzyıllarca yokmuş gibi davranılan kadınlar artık eski sosyal, ailesel, yerel alanla sınırlı değildir. Kadınlar yeni koşullarda bir kolektivite unsuru olarak varolan yapıyı sorgulamakta ve yeniden inşa etmeye çalışmaktadır. Feministler, klasik ve çağdaş kuramın aldatıcı soyutlamalarına meydan okumuşlar ve bunların masum bir tarafsızlık kisvesi altında erkeklik tarafından belirlendiğini savunmuşlardır (Phillips, 1995: 14). Günümüzde önem kazanan grup kimliği ile yükselen farklılık politikası, özellikle baskı gören ve dezavantajlı konumda bulunan gruplara farklı davranmayı gerektirmektedir.

Grup kimlik ve farklılığı iki perspektiften incelenebilir. Kültürel politika ile grubun kendini kendi değerleriyle ifade etmesi önem kazanırken, adalet ve eşitliği temel alan sosyal politika gruplar arasındaki ilişkileri ve bu grupların birbirlerine karşı konumlarını dikkate alır. Fraser (1997: 108), güncel bir demokrasi uygulaması için, sosyal eşitlik sorunu ile kültürel farklılık sorunu arasında bir kombinasyon oluşturulma ihtiyacının önemini vurgular. Feminist söylem de, hem kadın olmanın getirdiği farklılıkları kendi söylem çerçevesi içinde ifade etmek hem de diğer gruplarla ilişkilerde bir adalet ve eşitlik düzeyi yakalamak istemekte ve bunu sağlayacak bir demokrasi modeli aramaktadır.

Demokrasi, varolan bölünmeleri yok sayarak evrensel bir eşitlik iddia edemeyeceği gibi, yalnızca kadın ve erkek kimlikleri temelinde kaldığında da değer kaybeder. Feministler, siyasal sahneye çıkarken cinsel kimliklerini arkada bırakmak zorunda olmadıkları konusunda haklıdır. Ancak kendilerini tek bir ölçütle, toplumsal cinsiyetle, tanımlamaları da özellikle

günümüz koşullarında doğru bir politika olarak görünmemektedir (Phillips, 1995: 199). Sonuç olarak günümüzde pür feminizm tek başına yeterli olamamaktadır. Tıpkı sadece etnik, ırk, dil, din politikalarının yeterli olmayacağı gibi. Günümüzde birbiri ile kesişen mikro politikalar önem kazanmaktadır. Ancak kadın mikro politikasının diğerleri arasında ayırt edici bir yeri vardır. Kadın mikro politikası, diğer mikro politikalarla (ırk, etnisite, dil, din, milliyet, sınıf vb.) kesişerek hem kadın politikasının hem de kesiştiği mikro politikanın global düzeye yükselmesini sağlamak ve adında geçen "mikro" kavramına tezat bir şekilde temelde global bir boyut kazanmaktadır. Bu durumda kesişen farklılıklar, demokrasiyi yaygınlaştırmak ve adaletsizliklerin çoklu çeşitlerinin ortadan kaldırılması için de fırsat yaratır.

Sonuç olarak feminizm, başlangıçta liberal politika bağlamında kadınları siyasal arenada birey olarak konumlandırarak demokratik süreçlerde bireysel katılımı temel almış, daha sonra farklılık temelinde önce erkeklerle sonra da kadınlar arasında farklılık politikası geliştirerek kadınları siyasal arenada bir grup olarak konumlandırmış ve demokratik süreçlerde grup katılımını temel almıştır. Günümüzde gelinen son noktada ise, kadın farklılığı diğer farklılıklarla kesişerek bir mikro politika birliktelikleri meydana gelmiş ve feminizm diğer siyasal hareketler gibi global boyut kazanmıştır. Böylece feminist hareket de global sürecin diyalektiğini kendi içinde barındırmakta, yani hem farklılık temelinde mikro politikalar haline gelerek küçülürken hem de bunun getirdiği güçle (mikro politikalar arası kesişme) makro-global boyuta yükselmektedir. Bu durumun doğal sonucu olarak demokrasi de mikro politikalar arasında *dayanışmayı* ve *iletişimi* temel alan yeni bir anlam kazanmıştır. Günümüzde bu anlamda bir demokrasi anlayışının en ideal şekli olarak iletişimsel demokrasi görünmektedir. Bu yeni demokrasi anlayışında, söz konusu mikro politikalar arasında dayanışma ve iletişimin hem teoride hem de pratikte nasıl sağlanacağı ise gelecekte yoğunlaşacak gibi görünen tartışmalarla şekillenecektir.

KAYNAKÇA

- Benhabib, S. (1999) "Müzakereci Bir Demokratik Meşruiyet Modeline Doğru", *Demokrasi ve Farklılık*, Edit. S. Benhabib, çev. Z. Gürata, C. Gürsel, İstanbul: Demokrasi Kitaplığı Yayınları, 101-139.

- Cornell, D. (1997) "Gender Hierarchy, Equality and the possibility of Democracy", *Feminism and The New Democracy*, Edit. J. Dean, London: Sage Publication, 210-221.
- Castaneda, G. G. (1994) "Feminist Movements and Their Constitution as Political Subjects", *Hypatia*, Vol. 9, No:1, Winter, 184-192.
- Castells, M. (2006) *Kimliğin Gücü*, II. Cilt, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Dahl, R. (1993) *Demokrasi ve Eleştirileri*, Çev. Levent Köker, Ankara: Yetkin Basımevi.
- Dallmayr, F. (1999) "Demokrasi ve Çokkültürlülük", *Demokrasi ve Farklılık*, Yayına Hazırlayan: S. Benhabib, Çev. Z. Gürata ve C. Gürsel, İstanbul: Demokrasi Kitaplığı, 394-418.
- Danovan, J. (2005), *Feminist Teori*, Çev. A. Bora, M. Ağduk-Gevrek, F. Sayılan, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Dean, J. (1997) "The Reflective Solidarity of Democratic Feminism", *Feminism and The New Democracy*, Edit. J. Dean, London: Sage Publication, 245-263.
- Doyle, J. (1989) *The Male Experience*, US: Wm. C. Brown Publishers.
- Ehrenreich, B. (1995), "The Decline of Patriarchy", *Constructing Masculinity*, M. Berger, B. Wallis and S. Watson (Edit), New York:Routledge.
- Fraser, N. (1997) "Equality, Difference and Democracy: Recent Feminist Debates in The United States", *Feminism and The New Democracy*, Edit. J. Dean, London: Sage Publication, 98-109.
- Foucault, M. (2003) *İktidarın Gözü Seçme Yazılar*, Çev. Işık Ergüden, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Foucault, M. (1994) *Ethics Subjectivity and Truth, The Essential Works of M. Foucault 1954-1984 I*, P. Robinow (Der.), New York: The New Press.
- Habermas, J. (1999) "Demokrasinin Üç Normatif Hali", *Demokrasi ve Farklılık*, Edit. S. Benhabib, çev. Z. Gürata, C. Gürsel, İstanbul: Demokrasi Kitaplığı Yayınları, 37-50.
- Higgins, E. T. (1997), "Democracy and Feminism", *Harvard Law Review*, Vol. 110, no. 8, 1657-1703.
- Honih, B. (1999) "Farklılık, İnkilemler ve Ev Politikası", *Demokrasi ve Farklılık*, Edit. S. Benhabib, çev. Z. Gürata, C. Gürsel, İstanbul: Demokrasi Kitaplığı Yayınları, 364-393.

- Keating, C. (2003) "Developmental Democracy and Its Inclusions: Globalization and the Transformation of Participation", *Journal of Women in Culture and Society*, vol. 29, no. 2, 417-434.
- Kymlicka, W. (1990) *Contemporary Political Philosophy: An Introduction*, Oxford: Oxford University Press.
- Mann, P. S. (1997) "Musing as a Feminist on a Postfeminist Era", *Feminism and The New Democracy*, Edit. J. Dean, London: Sage Publication, 222-243.
- Mayo, H. B. (1964) *Demokratik Teoriye Giriş*, Çev. Emre Kongar, Türk Siyasi İlimler Derneği Yayınları.
- Mouffe, C. (1992) *Dimensions of Radical Democracy*, London: Verso.
- Phillips, A. (1999) "Farklılığa Nasıl Yaklaşmalı: Fikirler Politikası mı, Yoksa Mevcudiyet Politikası mı?", *Demokrasi ve Farklılık*, Edit. S. Benhabib, çev. Z. Gürata, C. Gürsel, İstanbul: Demokrasi Kitaplığı Yayınları, 199-219.
- Phillips, A. (1995) *Demokrasinin Cinsiyeti*, Çev. Alev Türker, İstanbul. Metis Yayınları. Phillips, Anne, 1993. *Democracy and Difference*, Oxford: Polity Pres.
- Sartory, G. (1993) *Demokrasi Teorisine Geri Dönüş*, Çev. T. Karamustafaoğlu-M. Turhan, Ankara: Yetkin Yayınevi.
- Schwarzenbach, S. A. (2005) "Democracy and Friendship", *Journal of Social Philosophy*, vol. 36, no. 2, 233-254.
- Squires, J. (1999) *Gender in Political Theory*, Cambridge: Polity Press.
- Stearns, P. (1990) *Be A Man Males In Modern Society*, New York: Holmes and Meier Publishers.
- Walby, S. (1990) *Theorizing Patriarchy*, Cambridge: Basil Blackwell.
- Young, I. M. (1990) *Justice and the Politics of Difference*, Princeton: Princeton University Press.
- Young, I. M. (1999), "İletişim ve Öteki: Müzakereci Demokrasinin Ötesinde", *Demokrasi ve Farklılık*, Edit. S. Benhabib, çev. Z. Gürata, C. Gürsel, İstanbul: Demokrasi Kitaplığı Yayınları, 174-196.